

الحاق شهری سکونتگاه‌های روستایی پیرامون شهر زنجان؛ مورد: روستاهای سایان و گاوازنگ

عباس سعیدی**/ عبدالرضا رحمانی فضلی**/ منیژه احمدی***

تاریخ دریافت مقاله:

۱۳۹۱/۰۴/۱۸

تاریخ پذیرش مقاله:

۱۳۹۲/۰۲/۱۸

چکیده

گرچه در سالهای اخیر آنچه که به ادغام یا الحاق شهری شهرت یافته، کم و بیش توسط کارشناسان شهری مورد اشاره قرار گرفته است، اما کوشش چندانی در سنجش دامنه یا هدایت دگرگونیهای برآمده از این فرایند در گذر زمان به انجام نرسیده است. بر مبنای اطلاعات و داده‌های پراکنده موجود، این پدیده طی یکی - دو دهه اخیر، در غیاب برنامه‌های متناسب شهری و به‌صورتی عمدتاً خودجوش، زمینه ساز الحاق و ادغام بسیاری از سکونتگاههای روستایی در کانونهای شهری به‌ویژه کلانشهرهای کشور شده است. این مقاله کوشش دارد تا ابعاد مختلف پدیده ادغام یا الحاق شهری و پدیده‌های وابسته به آن - پدیده‌های خزش و خوردگی شهری - را با نگاهی به رشد بی‌رویه شهر زنجان و ادغام دو نمونه سکونتگاههای پیرامونی آن، مورد بررسی قرار دهد. روش تحقیق، توصیفی - تحلیلی و مبتنی بر مطالعات اسنادی، کتابخانه‌ای و بررسی‌های میدانی است. یافته‌های پژوهش حاضر بیانگر آن است که تحولات سکونتگاه‌های روستایی ناشی از الحاق، عمدتاً موجب بروز مسائل متعددی در روستاهای مورد مطالعه شده است. گرچه روستاهای پیرامونی در فرایند الحاق به‌صورت کانونهای جمعیت‌پذیر در آمده‌اند، اما این افزایش جمعیت نه به سبب رشد طبیعی، بلکه به علت تصمیم‌سازیهای اداری - دولتی و گسترش بی‌رویه محدوده شهر و بروز پدیده‌های خزش و خوردگی بوده است. واقعیت این است که روند الحاق سکونتگاه‌های روستایی پیرامون زنجان، نه تنها موجب حل مسایل و مشکلات پیشین این روستاها نشده است، بلکه پیامدهای متعددی نظیر افزایش جمعیت به واسطه ورود مهاجران روستایی و شهری و به دنبال آن پیدایش حاشیه نشینی، تغییر کاربری اراضی کشاورزی به مسکونی و خدماتی، آلودگی و مسائل زیست محیطی سکونتگاههای ملحق شده به شهر و... را فراروی روستاهای سایان و گاوازنگ و همچنین شهر زنجان قرار داده است.

واژگان کلیدی: الحاق (ادغام) شهری، روستاهای پیرامونی، خزش شهری، شهری - روستایی، شهرزنجان، سایان، گاوازنگ.

* استاد دانشکده علوم زمین، دانشگاه شهید بهشتی. saidi@sbu.ac.ir

** دانشیار دانشکده علوم زمین، دانشگاه شهید بهشتی.

*** استادیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه زنجان.

مقدمه و طرح مسئله

ادغام یا الحاق شهری، بنا بر تعریف هنگامی پدیدار می‌گردد که مرزهای یک حوزه شهری معین به عرصه‌های پیرامونی گسترش می‌یابد و اجزای فضایی پیرامونی را به خود ملحق می‌سازد (کیوز، ۲۰۰۵). این پدیده را می‌توان رایجترین پدیده در رشد و گسترش کانونهای شهری به‌شمار آورد. به سخن دیگر، اغلب شهرها اعم از کوچک و بزرگ و حتی کلانشهرهای سرتاسر جهان، رشد و گسترش فعلی خود را مدیون همین پدیده بوده‌اند (از جمله نگاه کنید به: واسمر، ۲۰۰۲؛ اسکابورسکیس، ۲۰۰۶؛ فارل، ۲۰۰۸؛ هیکیل، ۲۰۰۷). در ایران، شهرهای تهران، اصفهان، مشهد، شیراز، تبریز، یزد و بسیاری شهرهای کوچک و بزرگ از طریق همین روند، یعنی الحاق اراضی و سکونتگاه‌های روستایی پیرامونی، جایگاه امروزی خود را فراچنگ آورده‌اند.

از آنجا که ادغام یا الحاق عرصه‌های پیرامونی شهرها، به‌ویژه حوزه‌های کلانشهری، در پی الزامات زمانی و نحوه و روند تصمیم‌سازیهای مراجع رسمی و یا نهادهای متولی مدیریت شهری در قالب محدوده شهری یا کلانشهری رخ می‌دهد، در اینجا آن را به‌منظور تشخیص از سایر پدیده‌های مرتبط با رشد کانونهای شهری، "گسترش رسمی شهر" می‌نامیم. بنابراین، آنچه از این طریق و نیز به‌عنوان رشد بی‌رویه شهر مطرح می‌شود، پدیده‌ای است متفاوت از رشد طبیعی این گونه کانونها. البته این پدیده و پدیده‌های وابسته به آن، به‌ویژه پدیده‌های خورندگی،^۱ خزش^۲ (سعیدی و شفيعی ثابت، ۱۳۹۰) و ادغام یا الحاق^۳ شهری (سعیدی و حسینی حاصل، ۱۳۹۰)، کمتر به درستی تبیین و تعریف می‌شوند و چه بسا گاهی به نادرست و به‌جای یکدیگر به‌کار می‌روند.^۴ یادآوری این نکته نیز ضروری است که پدیده‌های فوق به واسطه گسترش افقی و نه عمودی

شهرها پدیدار می‌شوند. به‌طور کلی می‌توان گفت، رشد شهرها معمولاً از فرایندی دوگانه تبعیت می‌کند: گسترش برونی (افقی) و رشد درونی (فشرده). روند رشد برونی یا افقی که اثرگذاری تعیین‌کننده‌ای بر سکونتگاههای روستایی و چشم‌اندازهای پیرامونی دارد به‌ویژه اگر سریع و بی‌برنامه باشد، زمینه‌ساز شکل‌گیری پدیده‌های نامطلوب می‌گردد که تغییر نامناسب کاربری اراضی کشاورزی، به‌خصوص اراضی حاصلخیز از مهم‌ترین نتایج ناشی از این روند است (سعیدی و سلطانی، ۱۳۹۰).

اگر در عمل سرچشمه همه مسائل محیطی و کالبدی- فضایی شهرها و کلانشهرها به درستی در این دو پدیده قابل ردیابی نباشند، لااقل بسیاری از معضلات شهری از این دست، به پس-زمینه‌های بنیادین و روندهای مرتبط با آنها باز می‌گردد که از آن جمله‌اند: نابودی اراضی حاصلخیز و منابع تجدیدنشدنی، تهدید و کاهش انسجام اجتماعی، جدایی‌گزینی فضایی، نابرابری و شکاف فزاینده طبقاتی، بزهکاری شهری و قانونگریزی، بیکاری پنهان و آشکار، حذف فضاهای باز، افزایش مصرف سوخت و انرژی، وابستگی روزافزون به خودرو، دسترسی نابرابر به امکانات و تسهیلات آموزشی و بهداشتی- درمانی، آلودگی روزافزون و تخریب محیطی. با این وجود، هستند کسانی که بی‌توجه به این همه، توسعه عمومی سرزمین را مرهون گسترش روند شهرگرایی و افزایش نرخ شهری شدن عرصه‌های زیستی به‌شمار می‌آورند (هیکیل، ۲۰۰۷؛ سعیدی، ۱۳۸۷).

براین اساس و در چارچوب پژوهش حاضر، پرسش اساسی این است که در روند وقوع پدیده‌های خزش، خورندگی و الحاق شهری، عرصه‌های روستایی چگونه متضرر می‌شوند؟ و دیگر این‌که پیامد وقوع این پدیده‌ها چیست؟

سابقه و مبانی نظری پژوهش

پژوهشهای متنوعی در این زمینه در کشورها و مناطق مختلف گیتی به انجام رسیده است که مستقل از نوع نظام اقتصادی-سیاسی به نتایج کم و بیش یکسانی رسیده‌اند. لونگو^۵ (۲۰۰۱) در مطالعات تطبیقی خود درباره شهرهای آمریکای لاتین و ایالات متحده، نتایج متفاوتی را به رشد افقی شهرها در اقتصادهای توسعه یافته و در حال توسعه نسبت می‌دهد؛ از جمله این که فرایند شهرنشینی در اغلب کشورهای آمریکای لاتین با تأخیر زمانی صورت گرفته و در جریان اثربخشی سستی شهرهای بزرگ با الگوی کاملاً متمرکز، همگام با گسترش روابط سرمایه‌داری، ضمن دگرگونی ساختاری-فضایی نواحی پیرامونی، به برپایی سکونتگاه‌های به اصطلاح غیررسمی در حاشیه شهرها و چشم اندازی از فقر، بدقوارگی و الگوهای غیرقانونی از کاربری اراضی منجر شده است. این گونه عرصه‌های شهری، در اغلب موارد، با نبود یا کمبود شدید زیرساختها و همچنین امکانات و خدمات عمومی روبه‌رو هستند.

جالب است که آنتروپ^۶ (۲۰۰۰) در همین راستا، پدیده شهری شدن در اروپای غربی را نیز عاملی مؤثر در تغییر کالبدی، اقتصادی و اجتماعی چشم اندازهای روستایی به حساب می‌آورد و با دیدی انتقادی نسبت به اندیشه‌های طراحان شهری، رشد و گسترش شهرنشینی را زمینه ساز دگرگونیهای نامطلوب در ساختهای اکولوژیک و تغییرات نامناسب ساختاری در الگوهای کاربری زمین برمی‌شمرد. به همین ترتیب دنگ^۷ و همکاران (۲۰۰۰) در بررسی شهرهای چین به این نتیجه رسیده اند که یکی از عوامل اصلی گسترش افقی شهر، در کنار سایر عوامل، فقرای شهری یا همان حاشیه نشینانی هستند که به علت تنگدستی، مجبور به اسکان در حاشیه و پیرامون محدوده‌های شهری شده‌اند. ایشان با تکیه بر

داده‌های رسمی، نشان داده‌اند که طی ده سال (۱۹۸۶-۱۹۹۶) حدود ۵/۸ میلیون هکتار زمین کشاورزی در کشور چین از بین رفته، یا تغییر کاربری داده که از آن میان، ۱۸/۲ درصد به ساخت مسکن حاشیه-شهری اختصاص یافته است.

در همین راستا، هارا^۸ و همکاران (۲۰۰۵) و نیز تاکولی (۲۰۰۴) در بررسیهای جداگانه‌ای درباره حاشیه زراعی شهر بانکوک و مانیل، به نتایج مشابهی در زمینه تغییر نامطلوب کاربری اراضی کشاورزی و بروز مسایل حاد زیست محیطی در حاشیه شهرهای پرجمعیت آسیای شرقی دست یافته‌اند. افزون بر اینها، دویغون (۲۰۰۵) در بررسی شهر آدانا (ترکیه) نشان می‌دهد که شهرنشینی شتابان و بی‌برنامه، در پی رواج بی‌رویه واحدهای صنعتی، موجب بروز مسایل عدیده محیطی-اکولوژیک و کالبدی-فضایی، از جمله آلودگی و از دست رفتن منابع کمیاب آب و خاک، کاهش ارزش کیفی و حاصلخیزی اراضی کشاورزی پیرامونی، تبدیل کاربری اراضی زراعی و گسترش ساخت و سازهای نامتناسب شده است.

در ایران تحولات کالبدی-فضایی پیرامون کلانشهرها، شهرهای بزرگ و حتی شهرهای میانی کشور نشان می‌دهد، تا زمانی که عوامل درونزا و نیروهای محلی تعیین کننده رشد شهر بوده، زمین شهری کفایت کاربریهای متعارف شهری را نموده و فضای شهر، حسب شرایط اقتصادی، اجتماعی و امنیتی، به نحوی ارگانیک سامان می‌یافته است، اما از زمانی که درآمدهای نفتی در اقتصاد عمومی کشور تزریق و همراه با ترغیب شهرگرایی، سرمایه‌گذاری در اراضی شهری به نحوی شتابان شدت گرفت، مبنای رشد شهرها، علیرغم گسترش برنامه‌های شهری، ماهیتی برونزا به خود گرفت و در نتیجه، نابسامانی بازار زمین شهری، بلااستفاده ماندن

بخش وسیعی از اراضی داخل محدوده و عارضه منفی گسترش افقی شهرها به نحوی روزافزون پدیدار گردید (از جمله، ماجدی، ۱۳۷۸؛ حبیبی، ۱۳۷۵). تداوم این روند در دهه‌های اخیر، گسترش بی تناسب شهرها را به همراه داشته که افزون بر بروز پدیده‌های منفی شهری (حاشیه نشینی، فقر و بحران شهری)، بر چشم انداز و کالبد عرصه‌های روستایی پیرامونی نیز تأثیرات دامنه‌داری برجای گذارده است.

بدین ترتیب تداوم روند بی رویه شهرگرایی و رشد و گسترش افقی شهرها، به ناچار پدیده‌های خزش، خوردگی و ادغام (الحاق) شهری را به ارمغان آورده است که خود زمینه ساز نابودی و تغییر نامتناسب کاربریهای زمین، به‌ویژه در حوزه‌های پیرامونی، شده و می‌شود (سعیدی و شفیع‌ی ثابت، ۱۳۹۰؛ سعیدی و حسینی حاصل، ۱۳۹۰). آشکار است که پیامدهای این تحولات در سرزمینهای مختلف یکسان نبوده و نیست. در حالی که این دگرگونیها در کشورهای صنعتی با نوعی تعادل نسبی بین محیطهای شهری و روستایی همراه بوده، در کشورهای غیرصنعتی پیامدهای متفاوت و عمدتاً مسئله‌سازی به بار آورده است که برخی از آن‌ها عبارتند از:

- نابودی منابع کمیاب طبیعی؛
- تزلزل بنیادهای فعالیت و اقتصاد روستایی و محدودیت تولید زراعی؛
- رشد بی رویه و نامتعادل شهرها؛
- بروز پدیده رو به رشد حاشیه نشینی؛
- گسترش فعالیتهای غیرتولیدی، حاشیه‌ای و به اصطلاح غیررسمی؛
- جدایی‌گزینی فضایی در درون و برون عرصه‌های کلانشهری؛

- گسترش خشونت و ناهنجاریهای مختلف اجتماعی - فرهنگی (همان).

درآمدی بر مراحل و نحوه گسترش شهر زنجان و حوزه پیرامونی آن

تکوین شهر زنجان و تحولات کالبدی آن، چند مرحله‌ای بوده است که به اختصار مورد بررسی قرار می‌گیرد:

مرحله اول: رشد و گسترش شهر در پیرامون هسته اولیه که در منطقه کنونی بازار و مجاورت آن قرار داشته است. در این زمان، مساحت شهر حدود ۴۵ هکتار بوده است (مهندسین مشاور شارمند، ۱۳۶۷، ص ۱۳۷).

مرحله دوم: در این دوره محدوده شهر را می‌توان با بررسی دیوارهای قلعه شهر که قسمتهایی از آن تا سال ۱۳۵۸ برجای بود، تعیین کرد (همان، ص ۱۳۸).

مرحله سوم: حصار شهر در فتنه باب به‌وسیله نیروهای دولتی در اوایل سلطنت ناصرالدین شاه فرو ریخت و پس از آن دیگر بازسازی نشد. این امر موجب گسترش شهر به سوی زمینهای خارج از حصار گردید. توسعه جاده زنجان - قزوین و ایجاد راه آهن در سال ۱۳۱۹ نیز نقش عمده‌ای در گسترش و توسعه شهر در این دوره داشت (مشکینی، ۱۳۷۰، ص ۵۷).

مرحله چهارم: در این دوره گسترش و توسعه کالبدی شهر از ۱۳۲۰ تا ۱۳۳۵ ایجاد گردید. این دوره با آشوب آذربایجان و نفوذ فرقه دموکرات در شهر همراه بود. به سبب درگیریهای پی در پی نیروهای دولتی و محلی (به رهبری محمودخان ذوالفقاری) با قوای فرقه دموکرات، شهر دچار خرابیهای فراوان گردید. پس از ختم این غائله، آبادانی زنجان به تدریج آغاز شد، تا جایی که در سال ۱۳۳۵ جمعیت زنجان به ۴۷۱۵۹ نفر رسید (نتایج سرشماری نفوس و مسکن، ۱۳۳۵). بدین ترتیب

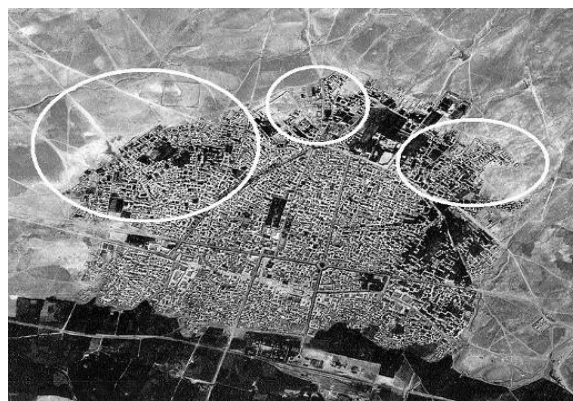
مرحله هفتم: رشد و گسترش کالبدی شهر زنجان از سال ۱۳۵۷ تا ۱۳۶۸ است. پیروزی انقلاب اسلامی و استیلای شرایط انقلابی بر جامعه، به همراه عدم ثبات سالهای نخستین، سبب گردید که مقدار زیادی از اراضی پیرامونی شهر به صورت غیرمترعارف به زیر ساخت و ساز رود (همان، ص ۱۱). با گذشت تنها ۸ سال از طرح جامع امکو (مصوب ۱۳۵۷) و عدم تناسب این طرح در پاسخگویی به تحولات پرشتاب شهر زنجان، طرح جامع دیگری برای شهر تهیه و به تصویب شورای عالی معماری و شهرسازی رسید.

مرحله هشتم: رشد و گسترش کالبدی شهر از ۱۳۶۸ تا اکنون را شامل می شود. طی این دوره شهرکهای مسکونی زنجان ساخته و برپا شدند. پدیده‌ای که طی آن اراضی کشاورزی و روستایی پیرامونی، عرصه لازم را برای گسترش کالبدی شهر تأمین کرد. طرح جامع و تفصیلی شهر زنجان تهیه و به تصویب رسید. محاسبات اشتباه مشاور در بخش جمعیتی و توجه تام به نرخ رشد جمعیتی دهه ۱۳۵۵-۱۳۶۵ به مقدار ۷/۹ درصد سالانه، باعث شد با پیش بینی ۴۲۰ هزار نفر جمعیت در افق طرح (در ۱۳۷۸)، مساحت شهر از ۱۲۷۰ هکتار به ۴۲۸۰ هکتار افزایش یابد. الحاق ۶۵۰ هکتار از اراضی گلشهر کاظمیه، مطابق مصوبه کمیسیون ماده ۵ در ۱۳۷۸، موجب شد تا شهر به سمت شرق گسترش بیشتری یابد. با توجه به برآوردهای جمعیتی و وجود زمینهای خالی در درون شهر، توسعه محدوده قانونی شهر را بسیار غیرمنتظره و غیرکارشناسی به شمار آورده‌اند (مشکینی، ۱۳۸۷، ۹۵). طی این مرحله روستاهای سایان و گاوازننگ در شهر ادغام شدند که نتیجه آن تحولات کالبدی- فضایی نامتناسب از جمله تغییر کاربری اراضی کشاورزی و روستایی به شهرکهای مسکونی، کاربریهای صنعتی و تفریحی بوده است.

پس از حدود شش سده، مساحت شهر زنجان تقریباً به ۴۶۵ هکتار رسید (طرح تجدید نظر تفصیلی شهر زنجان، ۱۳۸۳، ۱۱ و ت ۱).

مرحله پنجم: در این مرحله رشد و توسعه کالبدی شهر از سال ۱۳۳۵ تا ۱۳۴۵ روندی عادی به خود گرفت که به تبع آن در پیرامون بافت شهر، گسترش کالبدی بسیار ضعیفی به چشم می خورد. در این دوره عمده ترین علت رشد شهر، مهاجرت روستاییان بود (پورمحمدی و همکاران، ۱۳۸۷، ص ۱۱).

مرحله ششم: این مرحله، گسترش و توسعه کالبدی شهر از ۱۳۴۵ تا ۱۳۵۷ را شامل می شود. در این دوره شهر زنجان نیز از پیامدهای اصلاحات ارضی سال ۱۳۴۱ به دور نماند و تحت تأثیر جریانهای مهاجرتی این دوره، تحولات کالبدی چشمگیری در شهر اتفاق افتاد که اوج این روند تحولی به سالهای آغازین دهه ۱۳۵۰ باز می گردد. در این دوره به سبب مهاجرتهای روستایی- شهری، عرصه‌های حاشیه نشین زورآباد (بی سیم) در شمال شرقی و صفرآباد (اسلام آباد) در شمال غربی شهر پدیدار شد.

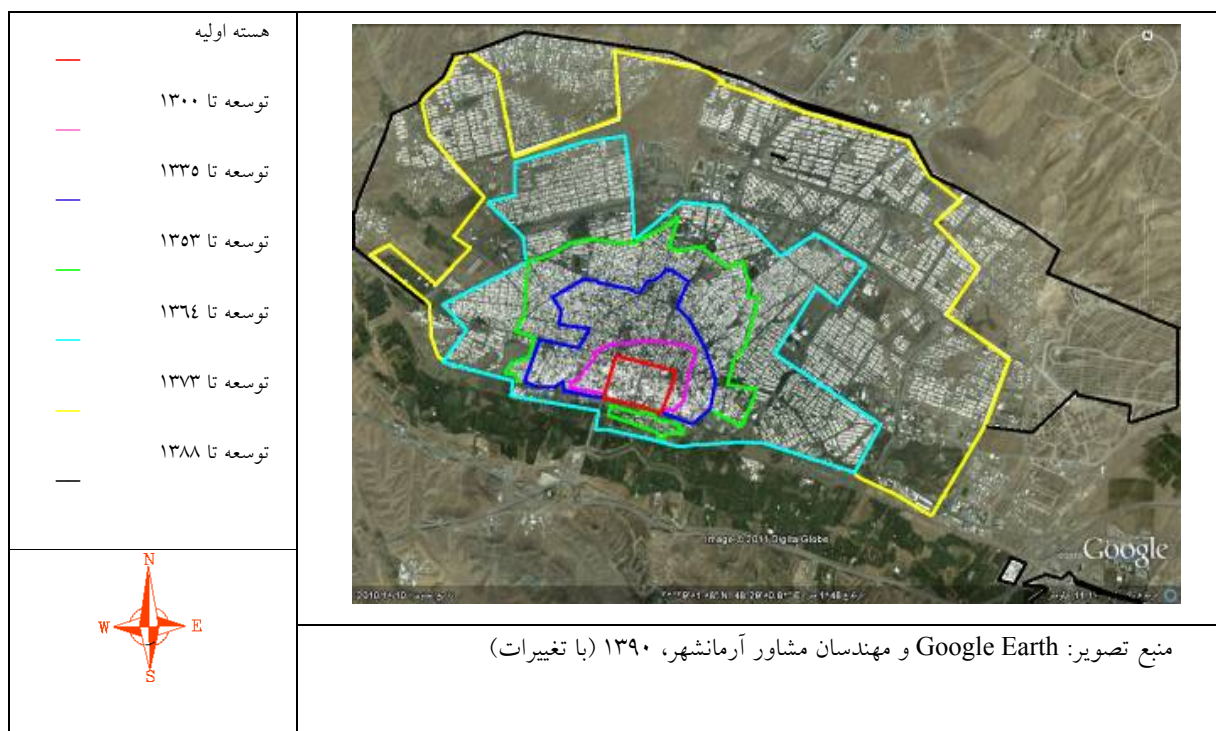
ت ۱. محدوده و هسته‌های نخستین گسترش کالبدی شهر زنجان در ۱۳۳۵.

عوامل اثرگذار بر توسعه کالبدی شهر زنجان

شهر زنجان در دشتی که از شمال و جنوب به واسطه ارتفاعات احاطه شده، استقرار یافته است. به سبب شیب کمتر از ۳ درصد در فاصله بخش شمالی شهر تا مرتفعات، گسترش کالبدی این شهر طی دوره هفتم (۱۳۵۷-۱۳۶۸) عمدتاً به سمت شمال بوده است. از سالهای نخستین دوره هشتم (۱۳۶۸ تا اکنون)، به علت وجود ارتفاعات و نیز محدودیت قانونی ساخت و ساز، به سوی غرب و شرق متمایل شده است. در این فرایند کلی، روستاهای سایان و گاوازنگ به ترتیب از شرق و

شمال به این شهر ملحق شده‌اند.

اوج گسترش فیزیکی شهر زنجان در فاصله زمانی سالهای ۱۳۶۴ تا ۱۳۸۲ اتفاق افتاده است. در این دوره مساحت شهر به ۴۸۳۴/۷ هکتار می‌رسد و در فاصله زمانی کمتر از بیست سال، سطح شهر بیش از ۳ برابر افزایش می‌یابد. در این راستا قدرت تعاونیهای مسکن در شکل‌دهی به توسعه فیزیکی و جهت گسترش شهر زنجان از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است چراکه علیرغم جهات گسترش پیش‌بینی شده در طرح تفصیلی شارمند، شهر زنجان در جهات دیگری گسترش یافت.

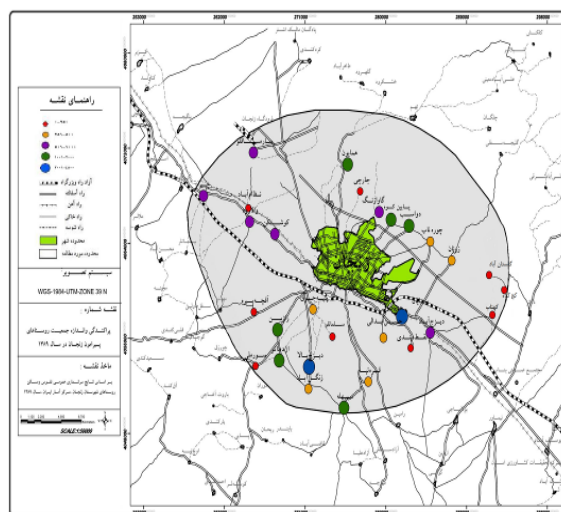

۲. مراحل گسترش فیزیکی شهر زنجان در دوره‌های مختلف زمانی.

اراضی پیرامون شهر طی دو دهه اخیر بر اساس عوامل طبیعی و انسانی یاد شده، از شدت زیادی برخوردار بوده است.

پیامدهای الحاق روستاها به شهر زنجان

در این قسمت لازم است اندکی درباره موقعیت دو روستای مورد مطالعه توضیح داده شود. روستای سایان که هم اکنون به عنوان یکی از محله‌های شهر زنجان از آن یاد می‌شود در جنوب شرقی این شهر قرار گرفته است. از لحاظ وضعیت استقرار، روستا از نوع دشتی و در ارتفاع ۱۶۵۰ متر از سطح دریا قرار گرفته است (فرهنگ جغرافیایی نیروهای مسلح، ۱۳۶۹). مساحت کنونی سایان ۴۴ هکتار و جمعیت آن در سال ۱۳۹۰ برابر با ۳۸۴۶ نفر بوده است (مرکز بهداشت شهرستان زنجان، ۱۳۹۰). این روستا براساس طرح تجدید نظر تفصیلی سال ۱۳۶۸ در محدوده قانونی شهر زنجان قرار گرفت و هم اکنون از دو محله سایان (روستای سابق سایان) و شهرک مهدیه سایان تشکیل شده است. از نظر موقعیت استقرار نسبی، سایان در کنار راه آهن سراسری زنجان - تهران، از جنوب با اراضی کشاورزی، از غرب با ورودی شهر، از شرق با اراضی کشاورزی و از شمال با جاده قدیم زنجان - تهران مجاور است (ت ۴). از نظر تقسیم بندی شهر نیز سایان در حوزه محدوده ۵ شهری و بر اساس تقسیمات شهرداری زنجان، در منطقه ۲ شهرداری قرار گرفته است. روستای گاوازنگ در شمال شهر زنجان قرار گرفته و از لحاظ وضعیت استقرار، از نوع کوهپایه‌ای و در ارتفاع ۱۹۰۰ متر از سطح دریا استقرار یافته است (فرهنگ جغرافیایی نیروهای مسلح، ۱۳۶۹). براساس یافته‌های حاصل از مطالعات میدانی و مصاحبه با مدیران و معتمدان روستای گاوازنگ (به استثنای اراضی کشاورزی که هم اکنون همگی در حال تغییر کاربری هستند) مساحت کنونی بافت سکونت روستا (مساکن، محلات و شبکه

ت ۳. پراکندگی و اندازه روستاهای پیرامون شهر زنجان (۱۳۹۱).

براین اساس، بررسیهای مشکینی (۱۳۸۷) نشان می‌دهد که زمینهای تعاونیهای مسکن در خارج از محدوده قانونی شهر زنجان، رقمی در حدود ۶۵۰ هکتار است و سطح مذکور ۱۰ درصد از سطح محدوده قانونی این شهر را تشکیل می‌دهد. فعالیت این شرکتها به عنوان یکی از مهمترین عوامل شتاب دهنده به توسعه فیزیکی شهر زنجان و به عنوان یکی از مهمترین عوامل در تغییر کاربری اراضی درون و برون شهری مطرح می‌گردد. از سوی دیگر، کمیسیون ماده ۵ از عوامل مهم دیگری است که نقش برجسته‌ای در توسعه فیزیکی شهر زنجان داشته است. بدین صورت که با تصویب طرح تفصیلی در مرداد سال ۱۳۶۸، عملاً "محدوده قانونی شهر ۳ برابر می‌شود. بعد از سال ۱۳۶۸ به علت سوداگری بیشتر زمین در زنجان، کمیسیون ماده ۵ با شدت بیشتری شروع به تغییر کاربری نموده که نمونه بارز آن در سال ۱۳۷۸، مقدار ۶۵۰ هکتار از اراضی زراعی شرق زنجان یعنی اراضی محدوده روستای سایان بدون هرگونه توجیه فنی و جمعیتی به محدوده قانونی شهر الحاق می‌گردد. بدین ترتیب گسترش کالبدی شهر زنجان و تغییر کاربری

معابر) کمتر از ۳ هکتار و جمعیت کنونی روستا در سال ۱۳۹۰ برابر با ۴۱۷ نفر بوده است (مرکز بهداشت شهرستان زنجان، ۱۳۹۰). از نظر موقعیت قرارگیری، از شمال و غرب به ارتفاعات زنجان شمالی، از شرق به روستای پایین کوه و از جنوب با شهر زنجان مجاور است (ت ۴).

ت ۴. تصویر ماهواره‌ای شهر زنجان در سال ۱۳۹۰ و موقعیت روستاهای گاوزنگ و سایان در آن.

منبع: Google Earth

بررسی آمار جمعیتی سایان، نشانگر افزایش سریع جمعیت آن از دهه ۶۵ تاکنون است. به‌طوری‌که جمعیت آن از ۱۲۳۳ نفر در سال ۱۳۶۵ به حدود ۳۸۴۶ نفر در سال ۱۳۸۹ رسیده است (ج ۱). این روستا بعد از الحاق به محدوده شهر با افزایش سریع جمعیت که ناشی از حضور مهاجرین روستایی و اقشار کم درآمد شهری بود، مواجه گردید و در نتیجه، ساخت وسازهای غیر مجاز نیز در آن گسترش قابل توجهی یافت به‌طوری‌که هم اکنون با گسترش فیزیکی عمدتاً غیر قانونی، مواجه بوده و در معرض تبدیل به یکی از محلات حاشیه نشین شهر زنجان است. برخلاف سایر محلات حاشیه نشین شهر که رشد آن‌ها متوقف شده است، سایان تنها محله‌ای است که در حال حاضر با شتاب به گسترش خود ادامه می‌دهد.

موقعیت استقرار سابق روستای گاوزنگ، کوهستانی بوده است که روستا براساس تصمیم‌گیری و توافق کلیه ساکنان آن در دهه ۶۰ به محل کنونی که دارای موقعیت پایکوهی می‌باشد تغییر مکان داده است. مکان کنونی روستا نیز از اراضی کشاورزی تحت مالکیت روستاییان است. مدیران روستا مهم‌ترین علت جابه‌جایی روستا را ضعف وجود امکانات و خدمات در روستا، ضعف شبکه ارتباطی، موقعیت کوهستانی و مشکلات دسترسی برای دریافت خدمات از شهر زنجان عنوان می‌کنند. علاوه بر افزایش طبیعی جمعیت روستا و عدم مهاجرت روستاییان به شهر زنجان، پس از جابه‌جایی روستا به محل کنونی و با توجه به موقعیت دسترسی و نزدیکی آن به شهر زنجان، روستای گاوزنگ مورد توجه مهاجران کم درآمد شهری نیز قرار گرفت. به‌طوری‌که جمعیت روستا از سال ۶۵ تا ۸۹ به بیش از ۴ برابر افزایش یافت (ج ۱).

تغییرات جمعیت	نام روستا	سال			
		۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۸۹
تعداد	سایان	۱۲۳۳	۲۲۱۷	۳۵۰۰	۳۸۴۶
جمعیت	گاوزنگ	۹۸	۲۲۵	۳۲۳	۴۱۷
نرخ رشد	سایان	۶/۰۴	۴/۶۷	۳/۱۹	
	گاوزنگ	۸/۶۷	۳/۶۸	۸/۸۹	

ج ۱. تغییرات تعداد و نرخ رشد جمعیت روستاهای سایان و گاوزنگ طی دوره ۱۳۸۹-۱۳۶۵.

منبع: ۱. سرشماری نفوس و مسکن سالهای ۱۳۶۵، ۱۳۷۵، ۱۳۸۵ و محاسبات نگارنده ۲. داده‌های مرکز بهداشت شهرستان زنجان، ۱۳۹۰

علیرغم الحاق سایان به محدوده شهر زنجان، زمینهای حاصلخیز حاشیه زنجارود و منابع آب و خاک مناسب موجب شده است تا اکثر ساکنان اصلی و بومی

این است که مهمترین عامل تحولات کالبدی-فضایی این دو روستا، تصمیم‌گیریهای دولتی مبنی بر الحاق آنها به شهر بوده است. هرچند که تحولات جمعیتی و اقتصادی نیز در این میان بی‌تأثیر نبوده اما مهاجرت اقشار کم درآمد شهری به این روستاها نیز به دنبال الحاق این روستاها به شهر اتفاق افتاده است. مهمترین تحولی که در زمینه نظام کاربریها طی سالهای اخیر در روستای سایان رخ داده است، کاهش سطح کاربریهای زراعی - باغی به نفع کاربریهای مسکونی و صنعتی - کارگاهی است. در واقع تمامی این واحدها بر روی اراضی مرغوب زراعی ایجاد شده‌اند. به علت استقرار روستا در دشت و در حاشیه زنجانرود، روستا دارای زمینهای آبی مرغوبی بوده است. بررسی‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهد که روستای سایان در سال ۱۳۶۰ از ۱۳۵ هکتار اراضی کشاورزی آبی و ۱۸۰ هکتار اراضی دیم برخوردار بوده است (جهاد سازندگی، ۱۳۶۰). این در حالی است که هم اکنون به جز اراضی آبی حاشیه زنجانرود، تمامی اراضی تغییر کاربری داده‌اند.

مجموع سرانه های کل کاربری های محله (روستای) سایان اعم از خالص و ناخالص شهری برابر ۱۱۴/۶ مترمربع می‌باشد. با وجود آنکه در مقایسه با متوسط سرانه شهر زنجان (۱۶۰ مترمربع) و سرانه کاربری‌ها در منطقه پنج شهر زنجان (۱۵۱/۵ مترمربع) برخورداری نسبتاً پایینی را نشان می‌دهد اما بیشتر این سرانه‌ها متعلق به فضاهای خالی، باغات و شبکه معابر هستند به گونه‌ای که این کاربری‌ها ۵۴ درصد از سطح محله را به خود اختصاص داده‌اند. براساس بررسی‌های صورت گرفته تراکم جمعیتی در محله سایان ۱۴۹/۲ هکتار می‌باشد و با وجود آنکه در مقایسه با تراکم خالص جمعیتی منطقه پنج بیش از ۵۶ نفر در هر هکتار اختلاف دارد؛ اما یکی از کم تراکم ترین محلات نامتعارف شهر به

این روستا همچنان به فعالیتهای کشاورزی خود ادامه دهند. به استثنای فعالیت دامداری و نگهداری دام در خانه‌ها که شهرداری و قوانین شهری اجازه آن را به ساکنان نمی‌دهد؛ معیشت و اشتغال «ساکنان بافت روستایی سایان» به ترتیب اهمیت زراعت و باغداری است. و فعالیتهایی مانند سبزیکاری و صیفی‌کاری به دلیل نزدیکی به شهر زنجان رواج بیشتری دارد. در بخش غیر کشاورزی، سایر اهالی روستا در زمینه فعالیتهای ساختمانی (بنایی، سیماکاری، کاشیکاری) و همچنین کارگری ساده مشغول به فعالیت می‌باشند. براساس یافته‌های حاصل از مطالعات میدانی و پرسش از مدیران و معتمدان روستا، ۲۰۰ نفر از روستاییان در بخش غیر کشاورزی فعالیت می‌نمایند که ۳ نفر کارمند و معلم، ۵۰ نفر صنعتگر و کارگر صنعتی، ۱۲۰ نفر کارگر ساده و ۲۷ نفر راننده هستند. محل کار و فعالیت اغلب صنعتگران (به استثنای صنعت ساختمان) به ترتیب در کارخانه‌های پارس سوییج، سرب و روی، ایران ترانسفو و صنایع مستقر در شهرک صنعتی شماره ۲ زنجان می‌باشد.

معیشت و اشتغال ساکنان روستای گاوازننگ به ترتیب اهمیت دامداری، زراعت، کارگری ساده، فعالیتهای ساختمانی و فعالیتهای خدماتی است. نوع دام از نوع دامهای بزرگ شیری و دورگه است. در این روستا محصولات لبنی به خصوص شیر از سوی کارخانجات شیر پاستوریزه زنجان جمع‌آوری شده و به آنجا منتقل می‌شود. برخی از روستاییان نیز شیر و تولیدات دامی خود را به مغازه‌های واقع در شهر می‌فروشند. بر اساس یافته‌های حاصل از مطالعات میدانی و پرسش از مدیران و معتمدان روستا، علاوه بر فعالیت دامداری و زراعت، ۶۰ نفر از روستاییان در بخش غیر کشاورزی فعالیت می‌نمایند که ۵۴ نفر در بخش ساختمان (گچ کار، بنا و کارگز ساده) و ۶ نفر راننده هستند. نکته مهم و اساسی

شمار می‌رود. بنابراین با توجه به اراضی خالی موجود، انتظار می‌رود با افزایش جمعیت درسالهای آتی روبه‌رو شود (مشاورین تدبیر شهر، ۱۳۸۹).

روستای گاوازننگ به واسطه برخورداری از ظرفیتهای قوی و بسیار ارزشمند طبیعی برای جذب فعالیت‌های گردشگری، طی ۲۰ سال اخیر مورد توجه قرار گرفته است. بدین صورت که در دامنه ارتفاعات شمال شهر زنجان، منطقه‌ای به وسعت ۱۰۰۰ هکتار به‌منظور گذراندن اوقات فراغت شهروندان تحت عنوان « پروژه دهکده گردشگری و تفریحی گاوازننگ» در نظر گرفته شده است. براساس آمار جهاد سازندگی در سال ۱۳۶۰ روستای گاوازننگ دارای ۲۴ هکتار زمین آبی و ۹۲۷ هکتار زمین دیم می‌باشد که مجموع آن ۹۵۱ هکتار است. به عبارت دیگر ۹۵/۱ درصد از پروژه هزار هکتاری شمال شهر زنجان از زمینهای این روستا می‌باشد که تغییر کاربری یافته و یا خواهند یافت. به‌منظور عملیاتی شدن پروژه و براساس تصمیمات اتخاذ شده از سوی مدیران ذیربط استان و استانداری زنجان، روستای گاوازننگ بایستی جابه‌جا گردد. چرا که از نظر مسئولان استان، وجود روستای گاوازننگ یکی از عمده‌ترین مشکلات برای استفاده مردم از مجموعه تفریحی گاوازننگ است. در این راستا مقامات استان، محل مقصد برای روستاییان را به نام «باغ ایرانی» نامگذاری نموده‌اند. مجموعه تجاری- خدماتی باغ ایرانی در زمینی به مساحت ۱۲ هکتار با سرمایه‌گذاری بالغ بر ۱۰ میلیارد تومان توسط بخش خصوصی در قالب یک منطقه ویژه گردشگری در حال احداث است (دفتر طرح‌های عمرانی استانداری زنجان، ۱۳۹۰). به دلیل وجود ۱۴۰ واحد مسکونی روستایی که شامل ساکنان روستای گاوازننگ خواهد شد، به‌عنوان یک مجموعه اقامتی روستایی به گردشگران خدمات ارائه خواهد کرد. لازم به ذکر است این ۱۴۰

واحد مسکونی آماده تنها به ساکنین این روستا که مالکیت آن‌ها احراز گردیده است تحویل داده خواهد شد. ضمناً پیش بینی می‌شد در سال ۱۳۹۱ به بهره‌برداری برسد (سازمان همیارها و شهرداریهای زنجان، ۱۳۹۰) که متأسفانه تحقق نیافت. طرح‌های مختلف و متعدد دیگری از قبیل طراحی و ساخت فروشگاههای عرضه صنایع دستی و هنری، رستورانهای مدرن و سستی، شهربازی، ساخت هتل ۴ ستاره، کمپینگ اسکان مسافرتی، احداث مسجد، آمفی تئاتر رو باز، سایت‌های ورزشی و پیست اسکی چمن، احداث دو مسیر اتومبیل و دوچرخه‌سواری در کنار دریاچه‌ی گاوازننگ، راه اندازی تله کابین، ساخت استادیوم فوتبال ۱۵ هزار نفری، ساخت پیست دوچرخه سواری با گنجایش ۱۵ هزار نفر مکان‌یابی و ساخته خواهد شد. در حال حاضر منطقه تفریحی- گردشگری گاوازننگ (اثل داغی) با ۲۰۰ هکتار مساحت در داخل محدوده هزار هکتاری ذکر شده قرار دارد. از ۱۰ سال پیش آزادسازی و تملک زمین‌ها و اجرای طرح‌ها در این منطقه آغاز شده و تاکنون ۲۰ هکتار از سطح جنوبی منطقه گاوازننگ ساخته شده است و طرح‌هایی مانند نمایشگاه‌های بین‌المللی کاسپین که به بهره‌برداری رسیده‌اند. اختصاص و راه اندازی پارکینگ وسایل نقلیه در فضایی به مساحت ۱۲ هزار متر مربع برای بازدید کنندگان از نمایشگاههای بین‌المللی کاسپین، از دیگر طرحهای مورد نظر در روستای گاوازننگ است که در حال حاضر با مشکل تملک مواجه می‌باشد. بر این اساس از نظر مسئولان امر، یکی از مسائل و مشکلات کنونی برای تملک زمینهای روستای گاوازننگ برای احداث طرح‌های متعدد این است که مالکین راضی به فروش نقدی این زمینها نیستند و مدعی دریافت زمین معوض برای واگذاری هستند تا در منطقه دیگری به آن‌ها زمین واگذار گردد.

با توجه به مشکل پراکندگی زیاد تعداد این مالکین و همچنین ورثه‌ای بودن برخی از این زمین‌ها، کار تملک آن‌ها با مشکلاتی روبه‌روست. لازم به ذکر است که فاز اول مجموعه تفریحی- گردشگری گاوازننگ به مساحت ۳۰۰ هکتار شامل تالار ائل داغی، مجتمع پذیرایی، کافی شاپ، پیست اسکیت، پیست دوچرخه سواری، سینمای روباز، غرفه های تجاری، آلاچیق، فضای سبز و ... طی ۵ سال اخیر مورد بهره‌برداری قرار گرفته است. بدین ترتیب با انتقال روستای کنونی گاوازننگ به مجموعه باغ ایرانی، تحولات کالبدی- فضایی این روستا همه جانبه و ۱۰۰ درصد خواهد بود و دیگر اثری از روستای گاوازننگ به چشم نخواهد خورد.

یکی دیگر از پیامدهای منفی الحاق روستاهای سایان و گاوازننگ به شهر زنجان مسائل زیست محیطی مربوط به آن‌هاست. فاضلاب ناشی از مصارف خانگی روستای سایان از طریق چاه جذبی و جاری شدن به زنجانرود دفع می‌شود که اثرات زیانباری را بر آبهای زیرزمینی، زنجانرود، خاک و پوشش گیاهی اطراف آن گذاشته است. از سوی دیگر با وجود اینکه مسئولیت جمع‌آوری زباله برعهده شهرداری است اما اهالی روستا یکی از مهم‌ترین مشکلات خود را نارسایی در ارائه خدمات از سوی شهرداری به‌خصوص جمع‌آوری نامنظم و نامناسب زباله ذکر می‌کنند. براساس مشاهدات میدانی نگارنده، زمینهای بایر اطراف نیز به محل دفع زباله‌های ساکنین تبدیل شده است. در روستای گاوازننگ، فضولات و پسماندهای دامی به محلات داخل روستا ریخته می‌شود. زباله‌های خانگی تولید شده نیز از سوی شهرداری جمع‌آوری نمی‌شود بلکه ساکنان روستا هر چند روز یکبار زباله‌های خود را می‌سوزانند. بنابراین شیوه دفع زباله نیز عمدتاً "سوزاندن است. همچنین آلودگی صوتی یکی دیگر از مشکلات این روستاست که

ت ۵. تغییر کاربری اراضی کشاورزی روستای گاوازننگ به فعالیتهای و کاربریهای خدماتی.
مأخذ: برداشتهای میدانی، ۱۳۸۹

اهالی بومی روستا به شدت از آن اظهار نارضایتی می‌نمایند. به دلیل احداث مکانهای تفریحی و وجود جاذبه‌های گردشگری، حجم مراجعه ساکنان شهر زنجان در طی روز (صبح و عصر) و در روزهای تعطیل به این روستا بسیار زیاد است که در نتیجه سر و صدای ناشی از اتومبیل‌ها، موتورسیکلت‌ها و تردد بیش از حد جوانان موجب آزار ساکنان روستا شده است. از سوی دیگر به دلیل اینکه سازمان همیاری شهرداری و مقامات استان اجازه هیچ گونه ساخت و ساز و حتی دیوار کشی (به علت جابه‌جایی روستا در آینده) را به ساکنان نمی‌دهند، امنیت آنان به علت تعدد مراجعات بسیار کاهش یافته و ساختمانها و مساکن بدون حصار و دیوار در این روستا موجب سرقت اموال، دام و طیور از روستاییان شده و مشکلات متعددی برای آنان بوجود آورده است. مشاهدات میدانی پژوهش حاضر مؤید این مسئله است.

نتیجه

یافته‌های پژوهش حاضر بیانگر آن است که پیامدهای تحولات سکونتگاه‌های روستایی ناشی از الحاق، عمدتاً موجب بروز مسائل متعددی در این روستاها شده است. گرچه روستاهای پیرامونی در فرایند الحاق به‌صورت کانونهای جمعیت‌پذیر در می‌آیند، اما این افزایش جمعیت نه به سبب رشد طبیعی، بلکه به علت تصمیم سازیهای اداری- دولتی و گسترش بی رویه محدوده‌های شهری و بروز پدیده‌های خزش و خوردگی بوده است. واقعیت این است که روند الحاق سکونتگاههای روستایی پیرامون زنجان، نه تنها موجب حل مسایل و مشکلات پیشین این روستاها نشده است، بلکه پیامدهای متعددی را فراروی آنها و همچنین شهر زنجان قرار داده است که برخی از آنها عبارتند از:

- رشد و گسترش افقی بی رویه و نامتعادل شهر زنجان؛
- گسترش ساخت و سازهای فاقد استانداردهای شهری و بروز پدیده حاشیه‌نشینی در نتیجه جمعیت‌پذیری این روستاها از اقشار ضعیف و کم درآمد روستایی و مهاجران کم درآمد شهری و در نتیجه آن رشد بدون برنامه مساکن و خانه‌های مهاجران به‌صورت پراکنده، نامنظم و بافت روستایی فاقد نظم؛

- تزلزل بنیادهای فعالیت و اقتصاد روستایی و تحول در اشتغال و گرایش روستاییان از فعالیت کشاورزی به فعالیت‌های خدماتی و ساختمانی و در نتیجه گسترش فعالیت‌های غیرتولیدی و حاشیه‌ای؛

- کاهش سرانه کاربریها به‌علت افزایش جمعیت، فقدان برنامه‌ریزی و ضعف خدمات رسانی؛

- عدم تحقق کاربریهای پیشنهادی و خدمات رفاهی پیش بینی شده براساس کارکردهای جدید به خصوص در روستای هدف گردشگری (گاوازننگ)؛

- مسائل و مشکلات حقوقی تملک اراضی میان روستاییان و سازمانها و نهادهای دولتی، اشخاص حقیقی و حقوقی؛

- مسائل و مشکلات متعدد زیست محیطی از قبیل دفع نامناسب پسماند، زباله و فاضلابهای خانگی به رودخانه و باغات اطراف شهر، آلودگی آب و خاک اراضی کشاورزی اطراف شهر و به تبع آن، آلودگی محصولات کشاورزی کشت شده در این اراضی؛

- نارسایی در ارائه خدمات شهری به‌خصوص جمع‌آوری زباله‌ها و دفع غیر اصولی آنها از قبیل سوزاندن یا تلنبار کردن زباله‌ها؛

- افزایش آلودگی صوتی به‌خصوص در روستای هدف گردشگری گاوازننگ به واسطه تردد روزانه و ایام تعطیل؛

- کاهش امنیت و افزایش بزهکاری، جرم و گسترش خشونت و ناهنجاریهای مختلف اجتماعی- فرهنگی؛

- سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح (۱۳۶۹)، فرهنگ آبادیهای کشور جمهوری اسلامی ایران، زنجان، جلد ۲۵، وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح، تهران.

- سعیدی، عباس. (۱۳۸۷)، الف، روستا- شهری، دانشنامه مدیریت شهری- روستایی، صص ۴۰۹-۴۰۶، مرکز دانشنامه بزرگ فارسی، تهران.

- سعیدی، عباس. (۱۳۸۷)، ب، بحران شهری، دانشنامه مدیریت شهری- روستایی، صص ۱۰۴-۱۰۳، مرکز دانشنامه بزرگ فارسی، تهران.

- سعیدی، عباس؛ حسینی حاصل، صدیقه (۱۳۸۶)، ادغام کلانشهری سکونتگاههای روستایی با نگاهی به کلانشهر تهران و پیرامون، جغرافیا (انجمن جغرافیایی ایران) سال پنجم بهار و تابستان ۱۳۸۶ شماره ۱۲ و ۱۳، صص ۷-۱۸.

- سعیدی، عباس؛ سلطانی، ریحانه. (۱۳۹۰)، نقش پیوندهای کلانشهری و تحول کالبدی- فضایی روستاهای پیرامونی، در: سعیدی، عباس؛ روابط و پیوندهای روستایی- شهری در ایران، صص ۱۸۸-۱۶۷، مهرینو، تهران.

- سعیدی، عباس و شفیع ثابت، ناصر. (۱۳۹۰)، خورندگی چشم انداز و دگرگونی کاربری زمینهای کشاورزی، در: سعیدی، عباس؛ روابط و پیوندهای روستایی- شهری در ایران، صص ۱۶۶-۱۴۹، مهرینو، تهران.

- سعیدی، عباس. (۱۳۹۰)، مبانی جغرافیای روستایی، سمت، چاپ چهاردهم، تهران.

- ماجدی، حمید. (۱۳۷۸)، زمین مسئله اصلی توسعه شهری، مجله آبادی، شماره ۳۳، مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران.

- مرکز آمار ایران. (۱۳۶۵). سرشماری عمومی نفوس و مسکن نقاط روستایی شهرستان زنجان، مرکز آمار ایران، تهران.

- مرکز آمار ایران. (۱۳۷۵). سرشماری عمومی نفوس و مسکن نقاط روستایی شهرستان زنجان، مرکز آمار ایران، تهران.

- مرکز آمار ایران. (۱۳۸۵). سرشماری عمومی نفوس و مسکن نقاط روستایی شهرستان زنجان، مرکز آمار ایران، تهران.

- مرکز بهداشت شهرستان زنجان، (۱۳۹۰). آمار جمعیتی نقاط روستایی شهرستان زنجان. دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی زنجان.

- نارضایتی اهالی روستای گاوازنگ از انتقال سکونتگاه خود به مکان دیگر به دلیل قرارگیری این روستا در طرح گردشگری.

بدیهی است با وقوع چنین پیامدهایی بایستی به فکر چاره‌جویی و اقدامات متناسب با آن افتاد. مشخص نمودن جهات مطلوب گسترش شهر، مکانیابی صحیح کاربریهای زمین شهری و اعمال سیاستهای حفاظتی زیست محیطی الزامی است که خود نیازمند برنامه‌ریزی مناسب فضایی با تأکید توأمان بر توسعه شهری و عرصه‌های پیرامونی آن است. امری که در دو دهه اخیر در مورد شهر زنجان اتفاق نیافتاده و اثرات سوء ناشی از آن، زمینه ساز تشدید بورس بازی زمین و توسعه کالبدی نامتناسب آن شده است.

پی نوشت

1. Gobbling (up)
2. Urban Sprawl
3. Annexation

۴. برای نمونه، بعضی به جای مفهوم sprawl (خزش) در فارسی، از ترکیب نامأنوس و نادرست "پراکنده رویی" استفاده می‌کنند.

5. Lungo
6. Antrop
7. Deng
8. Hara

منابع

- پورمحمدی، محمد رضا؛ زمانی، اکبر. (۱۳۸۷)، ارزیابی گسترش فضایی-کالبدی شهر زنجان با تأکید بر تغییر کاربری زمین، پژوهشهای جغرافیایی، شماره ۶۳، صص ۴۶-۲۹.

- جهاد سازندگی. (۱۳۶۰)، فرهنگ اقتصادی دهات و مزارع استان زنجان، جهاد سازندگی، تهران.

- حبیبی، محسن. (۱۳۷۵)، از شار تا شهر، چاپ اول، دانشگاه تهران، تهران.

- سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح. (۱۳۳۵)، عکس هوایی شهر زنجان، وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح، تهران.

- Heikkila, Eric J. (2007), *Three Questions Regarding Urbanization in China*, in: Journal of Planning Education and Research, 27, pp.65-81.
- Jaquinta, D.L. and Drescher, A.W. (2000), *Defining Periurban: Understanding Rural-Urban Linkages and Their Connection to Institutional Contexts*, in: Tenth World Congress of the International Rural Sociology Association (August 1, 2000), Rio de Janeiro.
- Lungo, M. (2001), *Urban Sprawl and Land Regulation in Latin America*, in: Land Lines, Volume 13, N. 2, pp: 28-39.
- Pírez, P. (2002), *Buenos Aires: fragmentation and privatization of the metropolitan city*, in: Environment and Urbanization, 14, 2002, pp.145-158.
- Skaburskis, A. (2006), *New Urbanism and Sprawl: A Toronto Case Study*, in: Journal of Planning Education and Research, 25, pp.233-248.
- Smit, J. (1980), *Urban and Metropolitan Agricultural Prospects*, in: Habitat International, Vol. 5 N0. 3/4, pp.499-506.
- Tacoli, C. (2004), *Rural-urban Linkages and Pro- Poor Agricultural Growth; An Overview*, Helsinki workshop 18-17 June.
- Wassmer, R. W. (2002), *Fiscalisation of Land Use, Urban Growth Boundaries and Non-central Retail Sprawl in the Western United States*, in: Urban Studies, Vol. 39, No. 8, pp.1307-1327.
- مشکینی، ابوالفضل. (۱۳۷۰)، *سیر تکوینی شهر و شهر نشینی در زنجان*، دانشگاه شهید بهشتی، گروه جغرافیا (پایان نامه کارشناسی ارشد).
- مشکینی، ابوالفضل؛ پوراحمد، احمد؛ حبیبی، کیومرث. (۱۳۸۷)، *از زنگان تا زنجان*، دانشگاه زنجان، زنجان.
- مهندسین مشاور آرمانشهر. (۱۳۸۳)، *تجدید نظر طرح تفصیلی شهر زنجان*، سازمان مسکن و شهرسازی استان زنجان.
- مهندسین مشاور امکو. (۱۳۵۷)، *طرح جامع شهر زنجان*، اداره کل مسکن و شهرسازی استان زنجان.
- مهندسین مشاور تدبیر شهر. (۱۳۸۹)، *طرح توانمندسازی شهر زنجان*، سازمان مسکن و شهرسازی استان زنجان.
- مهندسین مشاور شارمند (۱۳۶۴)، *طرح توسعه و عمران حوزه نفوذ و تفصیلی شهر زنجان*، اداره کل مسکن و شهرسازی استان زنجان.
- مهندسین مشاور شارمند. (۱۳۶۷)، *طرح تفصیلی شهر زنجان*، اداره کل مسکن و شهرسازی استان زنجان.
- Antrop, M.(2000), *Changing patterns in the urbanized country side of western Europe*, in: Landscape Economy Journal, vol 15, No 3, pp.257-270.
- Caves, R. W. (2005), *Encyclopedia of the City*, Routledge Publ., London-New York.
- Deng, Zh., Huang, J., Rozelle, S. and Uchida, E. (2000), *Growth, Population and Industrialization, and Urban Land Expansion of China*, in: Journal of Urban Economics, No 6, pp.119-128.
- Douglass, M. (1998), *A Regional Network Strategy for Reciprocal Rural-urban Linkages*. in: TWPR, 20(1), pp. 1-33.
- Doyğun, H. (2005), *Urban development in Adana, Turkey, and its environmental consequences*, in: International Journal of Environmental studies, Routledge, Vol 62, No.4.
- Farrell, Chad R. (2008), *Bifurcation, Fragmentation or Integration? The Racial and Geographical Structure of US Metropolitan Segregation, 1990-2000*, in: Urban Studies, 45(3), March, pp.467-499.
- Hara, Y., Takeuchi, K. and Okubo, S. (2005), *Urbanization Linked with Past Agricultural Landuse Patterns in the Urban Fringe of a Deltaic Asian Mega-city: a Case Study in Bangkok*, in: Landscape and Urban Planning, N. 73, pp: 16-28.